basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/
NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENḒA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI ḼA VHUVHILI (P2)

SHUNDUNTHULE/FULWI 2026

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: Awara $2^{1}/_{2}$

Bammbiri iḽi ḽi na masiaṱari a 24.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Vhalani siaṱari heḽi nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso.

2. Ni SONGO lingedza u vhala bammbiri ḽoṱhe. Ṱolani Thebuḽu ya Zwi re Ngomu kha siaṱari ḽi tevhelaho ni swaye nomboro dzo ḓisendekaho kha bugu dze na guda ṅwaha uno. Vhalani mbudziso idzo ni koneha u nanga dzine na tama u fhindula.

3. Bammbiri heḽi ḽo vhumbwa nga KHETHEKANYO NṄA:

KHETHEKANYO YA A:	Nganea	(35)
KHETHEKANYO YA B:	Ḓirama	(35)
KHETHEKANYO YA C:	Ṅganeapfufhi	(35)
KHETHEKANYO YA D:	Vhurendi	(35)

4. Fhindulani MBUDZISO MBILI dzo fhelela u bva kha khethekanyo MBILI DZIṄWE na DZIṄWE.

   KHETHEKANYO YA A: NGANEA
   Fhindulani mbudziso DZOṰHE kha nganea ye na guda.

   KHETHEKANYO YA B: ḌIRAMA
   Fhindulani mbudziso DZOṰHE kha ḓirama ye na guda.

   KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI
   Fhindulani mbudziso DZOṰHE kha nganeapfufhi dze na ṉewa.

   KHETHEKANYO YA D: VHURENDI
   Fhindulani mbudziso DZOṰHE kha zwirendo zwe na ṉewa.

5. Thomani khethekanyo IṄWE na IṄWE kha siaṱari ḼISWA.

6. Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri u ni thuse.

7. Tevhedzani ndaela dzo ṅwalwaho mathomoni a KHETHEKANYO IṄWE na IṄWE nga vhuronwane.

8. Nomborani phindulo dzaṉu kokotolo sa zwe mbudziso dza nomboriswa zwone kha bammbiri ḽa mbudziso.

9. Ndangatshifhinga yo anganyiwaho: Shumisani minetse i re henefha kha 75 kha KHETHEKANYO IṄWE na IṄWE.

10. Ṅwalani nga vhudele nahone zwi no vhonala.

ZWI RE NGOMU

Siaṱari ili li ḓo thusa vhalingiwa kha u nanga mbudziso dzine vha ṱoḓou dzi fhindula vha songo vhuya vha vhala bammbiri ḽoṱhe.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA Fhindulani mbudziso DZOṰHE kha nganea ye na guda.		
NOMBORO YA MBUDZISO	MARAGA	SIAṰARI
1. *U tshila ndi u vhona*	35	5
2. *Ho dina one*	35	9
KHETHEKANYO YA B: ḒIRAMA Fhindulani mbudziso DZOṰHE kha ḓirama ye na guda.		
3. *Findinkodo*	35	13
KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI Fhindulani mbudziso DZOṰHE kha nganeapfufhi dze na ṅewa.		
4.1 'Ni khou pfuka mulayo'	17	17
	NA	
4.2 'Izwi ndi zwiṅwe'	18	19
KHETHEKANYO YA D: VHURENDI Fhindulani mbudziso DZOṰHE kha zwirendo zwe na ṅewa.		
5.1 'Ndo ṱuvha mulovha?'	18	21
	NA	
5.2 'Mbonzhe dza vhubva'	17	23

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

Itani luswayo kha khethekanyo dze na fhindula dzone.

KHETHEKANYO	MBUDZISO	MBUDZISO DZI TEAHO U FHINDULWA	LUSWAYO √
A: Nganea	1–2	1	
B: Ḓirama	3	1	
C: Nganeapfufhi	4.1 + 4.2	2	
D: Vhurendi	5.1 + 5.2	2	
PFESESANI: Ivhani na vhuṱanzi uri no fhindula mbudziso u bva kha khethekanyo MBILI fhedzi.			

KHETHEKANYO YA A: NGANEA

Kha khethekanyo iyi, mbudziso dzo vhudziswa dzi tshi bva kha NGANEA dzi tevhelaho:

- *U TSHILA NDI U VHONA* – RN Maḓadzhe
- *HO DINA ONE* – S Mbedzi

Fhindulani mbudziso dzoṱhe dzo ḓisendekaho kha nganea ye na guda.

MBUDZISO 1: *U TSHILA NDI U VHONA* – RN Maḓadzhe

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaṋu vhu ḓo langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

DZHIELANI NZHELE HEZWI: Fhindulani mbudziso dzo vhudziswaho dzi no bva kha mafhungo a bugu e na ṋewa, MBUDZISO 1.1 na MBUDZISO 1.2.

1.1 TSHIBVELEDZWA TSHA A

'Nṋe ndo ḓa u dzhia musadzi wanga kana arali vha sa mphi ene, ndo ḓa u dzhia tshelede yanga.' Mpho u amba nga zwanḓa zwi tshi ya nṱha na fhasi.
'Nṋe a thi tsha vhuyelela kha hoyu muthu.' Phophi u amba tshifhaṱuwo tshawe tsho tswuka tsho tou pilivhili.
'Khezwo tshivhanda, Phophi uri ha ṱuwi na inwi.' 'Arali izwo zwi izwo, kha zwi vhe izwo. Nṋe ha ndi ṱoḓa tshelede yanga kha vhone ṋamusi ḽino. Nahone a si nṋe ndo khakhaho. Mukhakhi ndi Phophi. Nṋe a huna zwinzhi zwine nda khou ṱoḓa nga nnḓani ha uri a humele vhuhadzi.'
Mpho o no vhila tshoṱhe zwino. A tshi humbula zwe a shuṅwa zwone nga Phophi na Mashudu, mbiti dza tou vhuya dzoṱhe, a mbo ḓi vha o li litsha vili henefha kha ningo ya Vho Ḽiedza. Vho Ḽiedza vha ya vhe kubudu hangei. Vho mbo ḓi vuwa nga u ṱavhanya. Vho sinyuwa tshoṱhe zwino, na u amba a vha tsha kona, vha vho sokou femeleka. Na vhone vha ri Mpho henefha kha milomo thetshela u zwi pfe! Ya mbo ḓi vha yo ṱangana. Tshi no hula tshi tshi lwa ndi nngwe na ndau, kha Vho Ḽiedza ho vha ho no iwa, naho Mpho o vha o dzelelwa nga maliba, maanḓa awe o vha e mahulu. Phophi o ri u vhona zwauri khotsi vha khou kundwa, a mbo ḓi doba luswielo. A mbo ḓi lu litsha henefha kha muṱana wa Mpho. Muthada ya nga a yo ngo pfa tshithu. Phophi a dovha henefha kha muṱana, zwino Mpho a farelela nga u pfa vhuṱungu.

1.1.1 Ndi nnyi we tshifhaṱuwo tshawe tsha vha tsho tswuka tsho tou pilivhili mafhungoni e na vhala? (1)

1.1.2 Ndi zwifhio zwe Mpho a vha o ḓela zwone muḓini wa Vho Ḽiedza? (1)

1.1.3 Vhathu vhe vha ita uri hu vhe na nyambedzano iyi ndi vho nnyi? (2)

1.1.4 No sedza mafhungo e na vhala afho nṱha Mpho o olwa sa muanewa-ḓe? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

1.1.5 Muluṱanyi ndi nnyi kha nganea iyi. Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

1.1.6 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo ṋekedzwaho.

Dzwaini na Dugudzha vho vha vhe …

A vhafunzi.
B vhalimisi.
C madokotela.
D mavemu. (1)

1.1.7 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une muṅwali a tama u u fhirisela kha vhavhali nga mafhungo a nganea iyi? (2)

1.1.8 Magumo a nganea iyi o bveledzwa zwavhuḓi naa? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

1.1.9 Inwi ni vhona zwe Ndaṱiso a ita zwa u vhudza Mashudu uri Maria u pfana na Mpho zwi tshi ṱanganedzea naa? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

1.1.10 Inwi ni muraḓo wa muṱa wa haṋu, no vha ni tshi nga eletshedza vha lushaka vho no ṱoḓa u tevhela buḓo ḽa vhudokotela u tsivhudzwa nga Mpho naa? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

1.2 TSHIBVELEDZWA TSHA B

Vho Maano ndi sedzheni we lufu ulwu lwa Mashudu vha lu fara. Muthusi o vha e pholisa Aifheli. Mapholisa aya, vho lingedza u dzhia minwe ye ya vha i tshi wanala kha nnḓu iyi ya Mashudu. Minwe ye vha i wana, yo vha ya Mashudu na Ndaṱiso fhedzi.
'Ri khou sokou ḓifhedzela tshifhinga vhosedzheni, muthu hoyo o tou ḓihunga.'
Tshithu tshe tsha vha takadza ndi lufhanga lwe vha lu doba lufherani lwa u ṱambela. Lwo vha lwo ṅwaliwa nga u tou koriwa uri 'Dzwaini.' Vho Maano lufhanga ulwu vho mbo ḓi lu panga tshikwamani. Vhunga ho vha hu si tshe na, zwiṅwe zwe vha vha vha tshi khou ṱoḓa, mapholisa aya, o mbo ḓi rwa a tshi sendedza.
Ngei vhuongeloni Mpho na Maria vho vha vha si tsha ambisana vhoṱhe. Nndwa yo bva nge Maria a ri arali Mpho nangoho a tshi mu funa, kha pandele Phophi. Mpho o ri u pfa fhungo ili a ri zwi sa itwi ndi zwenezwo. Ene a tshi pfana na Maria o vha a sa khou itela u mu vhinga, o vha a tshi khou tou mu dzhia sa mufarekano. Maria zwa u dzhiiwa sa mufarekano ho ngo zwi funa. Ndi hezwiha a tshi vhudza Mpho uri ene u khou vhuelela kha muṱhannga wawe wa kale Mashudu. Mpho ori u pfa izwi, a sea a dovha. O fhedza o vhudza Maria uri Mashudu o lovha.

1.2.1 Bulani fhethuvhupo ha mafhungo e na vhala. (1)

1.2.2 Sumbedzani zwe mapholisa vha wana fhethu he tshiwo tsha bvelela hone. (1)

1.2.3 Tshivhangi tsha tshiwo itshi ndi mini mafhungoni aya? (2)

1.2.4 Ndi zwifhio zwi sumbedzaho uri mapholisa vha ya ḓivha mushumo wavho nga zwe vha ita ngei ho bvelelaho tshiwo? (2)

1.2.5 Vhambedzani uri Mpho na Maria vha fana hani no ḓitika nga sia la zwa lufuno. (2)

1.2.6 Pfunzo ye na i wana kha nganea iyi ndi ifhio? (2)

1.2.7 Ṱalutshedzani vhuḓipfi ha Mpho musi mapholisa vho ḓa muḓini wawe malugana na lufu lwa Mashudu. Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

1.2.8 U sa pfa hu ṱunya mavhudzi. Sumbedzani vhungoho ha likumedzwa ili no ḓisendeka nga zwo bvelelaho kha Mpho kha nganea iyi. (2)

1.2.9 Ni a tendelana na zwiito zwa Mpho zwa u sa ṱhogomela vhalwadze mushumoni wawe naa? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

1.2.10 Inwi ni vhona Mpho o wana musadzi vhukuma naa? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)
[35]

MBUDZISO 2: *HO DINA ONE* – S Mbedzi

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaṋu vhu ḓo langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

DZHIELANI NZHELE HEZWI: Fhindulani mbudziso dzo vhudziswaho dzi no bva kha mafhungo a bugu ye na ṋewa, MBUDZISO 2.1 na MBUDZISO 2.2.

2.1 TSHIBVELEDZWA TSHA C

'Na nne ndi khou tou kombetshedza nga uri ho amba khotsi anga, arali e muṅwe muthu o vha a tshi ḓo tou mmbala kha mabambiri ndi tshi khou ḓiphina na Ngeli wanga. Ngoho a thi ṱoḓi u fhambana na inwi nne.'
Ngeletshedzo: 'Hezwi zwi mmbudza u ḓo mu fheletshedza. Ndi khou tea u mu humela Bulugwane.'
'Zwavhukuma Ngeli, ngoho ndi nga zwi vhona uri inwi ni a mpfuna nga mbilu yaṋu yoṱhe.' O ri u ralo Veronica a vho tou ṋanzwa tshiḽa tshanḓa tsha Ngeletshedzo. Muṱhannga a vho sokou thoma u nga muthu o ḽaho a fhirisa tshikalo. Nyito dzawe dzo vha dzi tshi vho fhira na dza shonzha.
'Nahone ene u khou teya u ṱuwa nga bufho u bva Bulugwane.' 'E e, bufho ḽi a ḓura ai.' Veronica u khou ralo o tou sedza Ngeletshedzo nga ito ḽa u koḓa thanga.
'Zwine a sa zwi dzhiele nṱha ndi zwauri u khou funiwa ngeno. A dovhe a zwi humbule uri vhano ndi Vho Gwede mugodi nga dzawo. U sumbedza uri u tsini na lwanzhe lu sa ḓivhi u oma, kha fare hafha.' O ri u ralo Ngeletshedzo a bvisa buto ḽa tshelede a ṋetshedza Veronica.
'Tshukhwi, ndi ya u ita mini iyi tshelede nnzhi nga u rali?' U khou ralo Veronica a tshi khou i ṱanganedza. 'U a dovha a vhudzisa lwanzhe ene, kani u khou ṱoḓa magabelo a tshi mbo ḓi mu kumba zwazwino? Kha dzhene goloini.'

2.1.1 Ndi nnyi ane a ḓo fheletshedzwa Bulugwane a tshi ya u vhona vhabebi vhawe? (1)

2.1.2 Ndi zwifhio zwe Ngeletshedzo a thoma u zwi ita nga murahu ha musi o ṋanzwiwa tshanḓa nga Veronica u ya nga mafhungo e na vhala? (1)

2.1.3 Vhathu vhane vha khou sumbedza u funana mafhungoni e na vhala ndi vho nnyi? (2)

2.1.4 No sedza mafhungo e na vhala afho nṱha Ngeletshedzo o olwa sa muanewa-ḓe? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

2.1.5 Muluṱanyi ndi nnyi kha nganea iyi. Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

2.1.6 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo ṋekedzwaho.

Malume a Ngeletshedzo ndi Vho …

A Mulimisi.
B Nyamasindi.
C Maboho.
D Osbon. (1)

2.1.7 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une muṅwali a tama u u fhirisela kha vhavhali nga mafhungo a nganea iyi? (2)

2.1.8 Magumo a nganea iyi ni vhona o bveledzwa zwavhuḓi naa?

Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

2.1.9 Inwi ni vhona kutshilele kwa Bra Zakes kha nganea iyi ku tshi ṱanganedzea naa? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

2.1.10 Arali no vha ni shaka ḽa Ngeletshedzo ḽi re na bindu no vha ni tshi ḓo mu eletshedza kana u tsivhudza kha zwifhio no sedza kulangele kwa bindu? (2)

2.2 TSHIBVELEDZWA TSHA D

'Mini! Na zwino khamusi ni khou tou ita miswaswo. Goloi ye ra vhea fulufhelo ḽoṱhe khayo fhano muḓini uri i ḓo ri thusa. Ambani zwiṅwe mutukana!' Vha khou ralo Vho Olga vho rafhela Ngeletshedzo maṱo. Luḽa lunako lwavho lwa ralo u vilinganywa nga honohu u sinyuwa havho. Naho maṱo avho o hula lwo linganaho, hezwi musi vho sinyuwa o vha a tshi shanduka a tshilumaṋamana. Mukegulu vhane muvhili wavho a u vhonali u tshi nga neta naho hu nga zwiḽiwa zwa ano maḓuvha. Naho vhe vha maḓuvha, nnyi na nnyi o vha a tshi ri o vha lavhelesa a zwi vhona uri kaleni havho vho vha vha tshi tou vha dzuvha.
'Nahone ḽo vha ḽi si tsha fanelana na zwine uno muḓi wa vha zwone. Fhano hu khou ṱoḓea ḽigoloi ḽavhuḓi nahone ḽa dzina. Hu si TOYOTA dza zwisiwana. Vha vhe vha tshi khou dzudzanya mihumbulo vha ṱavhanye u renga iṅwe goloi yavhuḓi.'
'A ni litshi zwa miswaswo ṅwananga na nṋekedza khii dza goloi.'
'Wa sa ṱuwa wa ya wa eḓela wa fhambana na vhathu vha no lenga u pfesesa.'
O ri a sa athu u takuwa Vho Olga vha vha vhone vha no thoma u takuwa. Vha tshi tou ri ḽiga ḽithihi vha tshi khou ḓa khae vha mbo ḓi wa. Vho ri vha tshi khou wa vha rwana na tshiṱafula tsha masofa lwa vhuṱungu. Muṱhannga o ri u vhona zwo ralo a ḓaḓa vhukuma.

2.2.1 Bulani fhethuvhupo hune mafhungo e na vhala a khou bvelela hone? (1)

2.2.2 Ndi zwifhio zwi sumbedzaho uri Vho Olga vho vha vho naka? (1)

2.2.3 Tshivhangi tsha vhuḓifari ha Ngeletshedzo ndi tshini mafhungoni aya? (2)

2.2.4 Ndi zwifhio zwi sumbedzaho uri Ngeletshedzo u ya ḓidzhiela nṱha u ya nga mafhungo e na vhala. (2)

2.2.5 Vhambedzani uri Bra Zakes na Sibongile vha fana hani no ḓitika nga zwiito zwavho. (2)

2.2.6 Pfunzo ye na i wana kha nganea iyi ndi ifhio? (2)

2.2.7 Ṱalutshedani vhuḓipfi ha Vho Olga musi ṅwana wavho a sa vha thetshelesi. Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

2.2.8 U sa pfa hu ṱunya mavhudzi. Sumbedzani vhungoho ha likumedzwa ili no ḓisendeka nga zwo bvelelaho kha Ngeletshedzo kha nganea iyi. (2)

2.2.9 Ni a tendelana na kutshilele kwa Veronica sa musadzi o no homboka vhanna naa? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

2.2.10 Inwi ni vhona kutshilele kwa Vho Maboho sa malume wa Ngeletshedzo ku tshi tendisea naa? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)
[35]

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 35

KHETHEKANYO YA B: ḌIRAMA

Fhindulani mbudziso DZOṬHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo ḓisendekaho kha ḓirama ye na guda.

MBUDZISO 3: *FINDINKODO* – TT Mudau

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha ḓirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaṋu vhu ḓo langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

DZHIELANI NZHELE HEZWI: Fhindulani mbudziso dzo vhudziswaho dzi no bva kha mafhungo a bugu e na ṋewa, MBUDZISO 3.1 na MBUDZISO 3.2.

3.1 TSHIBVELEDZWA TSHA E

DE WIT:	*(E eṭhe)* Zwi tou nga zwi ḓo shuma. Hoyu muvhigo ndi fanela u u swikisa kha ḽihoro uri ndi pfe miṅwe mihumbulo ya miṅwe miraḓo.	
	(Hu dzhena Skiet)	
SKIET:	Hu na vhanna vhane vha khou tama u vha vhona.	5
DE WIT:	I zwi a si minisita Duma na uyu Skosana?	
SKIET:	A thi ḓivhi, khufha vharema vha tshi fana.	
DE WIT:	Vha nga vha vhe vhone; i ri vha dzhene.	
	(Hu bva Skiet)	
	(E eṭhe) Munna uyu hu tou nga **mbanzhe dza Apartheid dzi tshee nae.** Ndi uri ha ḓivhi na zwivhumbeo zwa vha re vharangaphaḓa vhawe.	10
	(Hu dzhena Duma, Skosana na ene Skiet)	
SKOSANA:	Ro swika. *(Vha mbo khaḓana)*	
DE WIT:	Zwidulo ndi zwenezwo, dzulani zwaṋu.	15
	(Vha a dzula)	
DE WIT:	Ndi kha ḓi bva u vhonana na Muthumukhulu –	
SKOSANA:	Riṋe a ri ṭoḓi u pfa nga ha hoyo muthu.	
DE WIT:	Mulandu?	
SKOSANA:	A hu na mulandu.	20
DE WIT:	Zwino ni sa funi ndi tshi amba nga …, zwi sumba uri …, mulandu … u ...	
SKOSANA:	Ipfa hafha iwe De Wit. A thi ḓivhi uri houḽa munna ni tshi mu panga dzhele miṅwaha heiḽa yoṱhe no vha ni tshi mu vhudza mini, ngauri asifha u pfa vhoinwi u fhirisa na riṋe.	25

DE WIT:	Muthumukhulu ndi munna wa vhuṱali.	
SKOSANA:	A ro ngo ḓa u amba nga ha Muthumukhulu. Mafhungo khea.	
SKIET:	Verskoon my, ek wil …	
SKOSANA:	Sit neer, ons praat …	30
DE WIT:	Skiet a nga ḓi bva zwawe ngauri mafhungo a muṱangano ndi anga na vhoiwe, ha kwami Skiet.	
SKOSANA:	Hoo, kha bve zwawe. *(Skiet u a bva)*	

3.1.1 Ndi nnyi we a ḓa na Skosana kha De Wit mafhungoni e na vhala? (1)

3.1.2 Ndi mushumo-ḓe we Duma a vha tshi shuma kha muvhuso u no khou vhusa. (1)

3.1.3 Vhathu vhane vha khou sumbedza u sa anḓana mafhungoni a re afho nṱha ndi vho nnyi? (2)

3.1.4 No sedza mufhindulano we na vhala afho nṱha Skiet o olwa sa muthu-ḓe? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

3.1.5 Ṱalutshedzani ḽifurase ḽo swifhadzwaho mafhungoni e na vhala afho nṱha. (2)

3.1.6 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo ṋekedzwaho.

Muthumukhulu u fana hani na De Wit kha maimo a polotiki?

Vhoṱhe ndi …

A madimokirati.
B maneshinala.
C vhalwela mbofholowo.
D vharangaphanḓa kha madzangano a polotiki. (1)

3.1.7 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une muṅwali a tama u u fhirisela kha vhavhali nga mafhungo a ḓirama iyi? (2)

3.1.8 Magumo a ḓirama iyi o bveledzwa zwavhuḓi naa? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

3.1.9 Inwi ni vhona u ḓibvisa ha vhatshena nga vhunzhi kha polotiki zwo vha na mbuelo kha ḽihoro ḽa madimokirati naa? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

3.1.10 Ni a takalela zwa u vhusiwa nga muvhuso une wa khou rangwaphanḓa nga murema? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

3.2 TSHIBVELEDZWA TSHA F

(Khoniferentsini ya vhoramafhungo.)

DE WIT: Dzina ḽa ḽihoro ḽa lushaka ḽi ḓo dovha ḽa ṅwalwa nga huswa buguni dza ḓivhazwakale.

COETZEE: Muḽoro wavhuḓi. Isani phanḓa. Nṋe ndi yo ḓiḽela phentsheni dzanga bulasini yanga hangei. Mushumo wanga wo fhela, na nungo a thi tshee na.

DE WIT: Kha ri fhambane nga mulalo.

COETZEE: Hu ḓo vha na mulalo arali iwe wa nga fa!

DE WIT: *(U bvisa maṱo)* U nga si ralo lini. Nṋe ndi ṱoḓa u fhaṱa shango heḽi.

COETZEE: Wo vha u hone Muthumukhulu a tshi valelwa miṅwaha heyi dzhele – wa zwi ṱuṱuwedza. Khezwi u songo dzhoina mufumakadzi Vho-Hellen Suzuki na Vho-Furederiki? Nṋe na iwe ri a fana, polotiki dzashu kha dzi sinele zwadzo ḓaleḓaleni. Vhane vha ri fhenḓa vha ḓo ri ḓivhela mulayo washu muhulu we wa sikela vhathu-*'apartheid'*.

DE WIT: Riṋe a ri tsha ita hezwo zwa khethano nga lukanda.

COETZEE: Hone zwi khou bvelela. Arali murema a renga nnḓu ḓoroboni, mavhuru vha mbo pfuluwa vhoṯhe, ipfa hafha, *'apartheid'* i malofhani hu si kha ṱari ḽa bambiri. Khwiṋe na iwe u ḓiḽele phentsheni dzau u ṱambe zwanḓa. U nga rembulusa ḽinga ḽa tshifhinga iwe?

DE WIT: A u ḓivhi zwine wa amba zwone.

COETZEE: Matshelo ndi khou ḓa u puta vhuda hanga, nndindele ofisini.

DE WIT: *(O hanganea)* U nga si nngwane.

COETZEE: U ḓo vha u ngafhi?

DE WIT: Ndi na muṱangano.

COETZEE: Muṱangano hafhu? De Wit, litsha vharema vha vhusane nga tshavho. Vhona Mushona uyu wa seli ha Vhembe tshee a vhu tumba vhuhosi, naho vha tshi khou ḓi vhona nḓila dzawe dzi soliseaho, vha kha ḓi voutela ene. Ḽi re ḽihoro ḽa Lushaka ndi ḓivhazwakale. Nṋe ndo bva tshoṯhe.

3.2.1 Bulani fhethuvhupo hune mafhungo e na vhala a khou bvelela hone? (1)

3.2.2 Sumbedzani zwe Coetzee a amba afho mafhungoni zwo tshuwisaho De Wit. (1)

3.2.3 Topolani madzina a vhafumakadzi VHAVHILI vhe Coetzee a ri De Wit o vha o tea o vha dzhoina a tshi lwa na tshiṱalula. (2)

3.2.4 Ndi zwifhio zwi khwaṱhisedzaho uri mavhuru vha tshe na tshiṱalula kha vharema kha nyambedzano i re afho nṱha? (2)

3.2.5 Vhambedzani uri De Wit na Coetzee vha fana hani no ḓitika nga nyambedzano ya zwa polotiki i re mafhungoni e na vhala. (2)

3.2.6 Pfunzo ye na i wana kha ḓirama iyi ndi ifhio? (2)

3.2.7 Ṱalutshedzani vhuḓipfi ha Coetzee kha nyambedzano ye a vha nayo na De Wit. Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

3.2.8 Naho lihoro la Maneshinala li la vhatshena vhaṅwe vhatshena vho vha vha sa tsha li tikedza. Sumbedzani vhungoho ha likumedzwa ili no ḓisendeka nga zwo bvelelaho. (2)

3.2.9 Ni a tendelana na zwe Coetzee a amba zwauri *'apartheid'* i tshe hone Afurika Tshipembe? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

3.2.10 Inwi ni vhona kutshilele kwa Muthumukhulu sa murangaphanḓa ku tshi tendisea naa? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

ṰHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 35

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI

Kha khethekanyo iyi, mbudziso dzo vhudziswa dzi tshi bva kha NGANEAPFUFHI dzi tevhelaho:

- 'NI KHOU PFUKA MULAYO' – NA Milubi
- IZWI NDI ZWIṄWE – NA Milubi

DZHIELANI NZHELE HEZWI: Fhindulani mbudziso dzo vhudziswaho dzi no bva kha mafhungo a bugu e na ṋewa, MBUDZISO 4.1 na MBUDZISO 4.2.

4.1 'NI KHOU PFUKA MULAYO' – NA Milubi

TSHIBVELEDZWA TSHA G

A ima o ḓi sedza zwawe nga fasiṱere. A sedza a sedzesa. A vhona khana yo vhumbea i tshi nga sa ya tshiivhathavha. Misipha ya zwanḓani na milenzheni yo atha i tshi nga sa zwiḽa phulu dzi tshipanoni. Musadzi wa mukhuwa a mu sedza hafhu, a vhona muṱhannga uyu o dzia sa vhatambi vhano tamba miṱaṱisano ya olimpiki. A tshi mu sedza hafhu a vhona muṱhannga uyu a songo fanelwa nga u shuma ngadeni. A bvisa ṱhoho nga fasiṱere a mu vhidzelela.

Maduka nangoho a mbo ḓi kudza fosholo yawe fhasi. Biko ḽe ḽa vha ḽi tshi khou elela a ḽi phumula nga avurolo yawe. A tshi swika muṋangoni a wana uḽa musadzi wa mukhuwa o no ḓi mu lindela. Ndi fhaḽa uḽa musadzi a tshi vhudza Maduka uri **kha vhe o hangwa nga zwa ngade**. A mu vhudza uri ndi khwiṋe a tshi ya u ṱamba shawarani, a vhuye o ambara zwavhuḓi u ṱoḓou mu ruma.

Maduka a ṱuwa fhaḽa a ya a dzhena rumuni yawe. Rumu iyi ndi ine muthu a ri a tshi ya khayo a tou tsela khayo sa muthu ano khou tsa thavha hezwi a tshi bva kha heyi nnḓu ya mukhuwa wawe.

Nnḓu iyi ya mukhuwa i na fasiṱere ḽo livhanaho na rumu idzi dza vhashumi. Ndi a fhulufhela ḽo itelwa uri mukhuwa uyu a konou ṱodzimela a vhidzelele vhashumi vhawe musi a tshi khou vha toḓa.

4.1.1 Ndi nnyi we a vhidza Maduka musi a tshi khou shuma mafhungoni e na vhala? (1)

4.1.2 Ndi mushumo-ḓe we Maduka a vha a tshi shuma wone u ya nga mafhungo e na vhala? (1)

4.1.3 Vhathu vhane vha khou sumbedza u aṋḓana mafhungoni aya ndi vho nnyi? (2)

4.1.4 No sedza mafhungo e na vhala afho nṱha mukhuwa wa Maduka o olwa sa muanewa-ḓe. Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

4.1.5 Ṱalutshedzani ḽifurase ḽo swifhadzwaho mafhungoni e na vhala afho nṱha no livhanya na zwo bvelelaho afho mafhungoni. (2)

4.1.6 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo ṋekedzwaho.

Dzina ḽa musidzana o founelaho mapholisa ndi …

A Maria.
B Phophi.
C Nomathemba.
D Janet. (1)

4.1.7 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane une muṅwali a tama u u fhirisela kha vhavhali u ya nga mafhungo a nganeapfufhi iyi? (2)

4.1.8 Magumo a nganeapfufhi iyi o bveledzwa zwavhuḓi naa? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

4.1.9 Inwi ni vhona zwe mapholisa vha ita zwa u ḓa muḓini wa Janet kha nganeapfufhi iyi zwi tshi ṱanganedzea naa? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

4.1.10 Inwi ni vhona lufuno vhukati ha murema na mutshena lu tshi nga aṋwa mitshelo yavhuḓi no sedza ḓivhazwakale ya tshaka idzi mbili naa? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

NA

4.2 'IZWI NDI ZWIṄWE' – NA Milubi

TSHIBVELEDZWA TSHA F

Nkhelebeni o ḓiswa nga ambuletsi afha sibadela tsha General. Ene ndi muthu we a wana o wa nga goloi fhala mafhandeni a u dzhenela Mendeor. U swika afha sibadela, madokotela vha mbo ḓi ri kha iswe thyietha. Madokotela vha tshee vhone vha vusa gaḓa la u ambara zwiambaro zwa thyietha. Ha mbo ambarwa dzone dala. Ha ambarwa na ala malabi a no thivha ningo na mulomo.

Dziphanga na zwigero zwa muaro zwo vha zwo dzudzanywa zwavhuḓi. Muṅwe wa madokotela a re mukalaha a mbo doba dzudzu li re na mushonga wa taḓa. A ḓodza fhala hune a khou toḓa u ita hone muaro. O no fhedza u ḓodza a doba lufhanga lwa u ita ngalwo muaro.

A vhea thodzi yalwo henefha-hafha hune a khou ya u ita hone muaro. O ralo a sedza aya madokotela ngae a tshi khou tou a tielela nga hafha ntha ha mangilasi awe. O no a sedza, a sumbedza u fushea.

A litshedza lufhanga, lwa mbo ita mushumo walwo. A vha vhaṅwe na vhone vho sokou tshete vho posa mato afha hune zwothe zwa khou itea hone.

Mushumo wa kulutedzwa sa zwe zwa teisa zwone. Nkhelebeni vuwani, Nkhelebeni ha vuwi. Madokotela vha bva na uri itshi a si itshi ndi tshino, zwa sokou sea zwi tshi tanama.

Vha dzhia mutshini vha u vhea kha khana ya uyu Nkhelebeni. Vha putedza, khana yawe ya dinutshela ntha ya dovha ya vhuyela fhasi hu si na tsho bvelelaho. Hafhu dokotela u ralo a tshi sumbedza uri vha dovhe hafhu.

Vha dovha hafhu, hu si tsha vha na tsho bvelelaho.

4.2.1 Bulani fhethuvhupo hune mafhungo e na vhala a khou bvelela hone? (1)

4.2.2 Sumbedzani maga a tsireledzo e madokotela vha a dzhia u ya nga zwe na vhala mafhungoni aya. (1)

4.2.3 Topolani zwishumiswa ZWIVHILI zwe zwa vha zwo dzudzanywa ngei thyietha. (2)

4.2.4 Ndi zwifhio zwi sumbedzaho uri madokotela a vhuongelo uvhu vha thogomela vhalwadze u ya nga mafhungo e na vhala. (2)

4.2.5 Vhambedzani uri dokotela wa mukalaha na maṅwe madokotela vha fhambana hani zwi tshi ya kha kushumele kwavho. (2)

4.2.6 Pfunzo ye na i wana kha nganeapfufhi iyi ndi ifhio? (2)

4.2.7 Ṱalutshedzani vhuḓipfi ha mashaka a muthu o huvhalaho nga murahu ha muvhigo wa dokotela. Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

4.2.8 Madokotela na vhone vha a khakha kha mushumo wavho wa sibadela. Sumbedzani vhungoho ha ḽikumedzwa iḽi no ḓisendeka nga zwo bvelelaho kha nganeapfufhi iyi. (2)

4.2.9 Ni a tendelana na zwe Khedebu a ita zwa u bva a shavha ngei hu no dzudzwa vhafu? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

4.2.10 Arali ha haṋu ho vha hu na muhoṱa no vha ni tshi nga mu laedza u wana thuso afha sibadela itshi naa? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

ṰHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 35

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI

SHOTHODZO – TN Pholi na TK Mkansi

Kha khethekanyo iyi, mbudziso dzo vhudziswa dzi tshi bva kha ZWIRENDO zwi tevhelaho:

'NDO ṰUVHA MULOVHA' – TN Pholi
'MBONḒZHE DZA VHUBVA' – TN Pholi

DZHIELANI NZHELE HEZWI: Fhindulani mbudziso dzo vhudziswaho dzi no bva kha mafhungo a bugu e na ṋewa, MBUDZISO 5.1 na MBUDZISO 5.2.

MBUDZISO 5

5.1 Vhalani TSHIRENDO tshi tevhelaho nga vhusedzi uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaṋu vhu ḓo langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

NDO ṰUVHA MULOVHA – TN Pholi

1 Nda humbula mulovha ndi tsengisa miṱodzi,
2 Wo ntsiela vhusiwana vhuhulu,
3 Vho ṱuwaho na iwe,
4 Vho ita.

5 Vho fhambana na vhuṱudzi vhu imisaho mavhudzi,
6 Vhakegulu vha a shanḓulwa khomba dzo vhibvelaho,
7 Vhukhanḓa na hone, vhu a shandulwa khomba dzo vhibvelaho,
8 Yawee! Mulovha, vhuya na mihwalo yau.

9 Vhuvhabva ho ḓa na vhana vhaho,
10 Muthu u ṱhukulwa mukulo ḽi nṱha ha ṱhoho,
11 Khoṋo dza nnḓu ndi tshinembe khambana ya Funzani,
12 Naho zwo ralo, u tshi vuwa, u wana thundu dzi tshi ri a pfumelwa.

13 Yawee a u vhuyi naa?
14 Vhasidzana vha tshi ri u ṱangana na vhahulwane,
15 Vha wa nga lurumbu,
16 Vhafumakadzi vho ya nga zwirivha
17 Vha tshi khotha.

18	Vhasidzana vha tshi ri u sema vhakegulu
19	Vha dzhena tshivhamboni
20	Nḓevhe dza roredzwa a mupfure,
21	Hu si zwino, vha no tamba nga u bvula marukhu.
22	Vhaṱhannga vha tshi wela,
23	U tshi swa vha vhuya vhe vhannanna,
24	Vha tshi fara ḓamu mbilu vha pfa yo rula,
25	Dzi a tamba ṱhamu dza ngeyo?
26	Hu tshi ḽiwa vhutete,
27	Mukhaha hu vhutevhtevhu.
28	Zwino tseḓa yo ḓiṋea maanḓa
29	Vhuthu ho pfuluwa tshoṱhe.
30	Ho sala muḽano na muzhombano,
31	Muṅwe na muṅwe o puta ha putululi.
32	Uri tshanga ndi tshanga,
33	A si na u ḓo ḽa u vhona.

5.1.1 No sedza mutaladzi/vese 1 hu na zwine zwa khou lidza murendi, ndi zwifhio? (1)

5.1.2 Topolani ḽiedzamuthu kha ndima/tshiṱanza 1. (2)

5.1.3 Ndi ngani murendi kha mutaladzi/vese 3–5 a tshi ri, vho ṱuwaho na iwe vho ita zwone? (2)

5.1.4 No sedza ndima/tshiṱanza 3, bviselani khagala zwiito zwi no khou itea ano maḓuvha zwi khwaṱhisaho u anda ha vhuvhava. (2)

5.1.5 Ṱalutshedzani zwine mutaladzi/vese 15 wa amba zwone. (2)

5.1.6 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo ṋekedzwaho:

Vhaṱhannga vha tshi wela kha vese 22 zwi amba u …

A wela mulambo.
B farwa nga malwadze a vhasadzi.
C wela muḽani/murunduni.
D wela dombani. (1)

5.1.7 No sedza ndima/tshiṱanza 5 ndi zwifhio ZWIVHILI zwe murendi a zwi vhambedza kha vhasidzana vha kale na vha zwino? Ṱalutshedzani. (2)

5.1.8 Mutevhetsindo wa tshirendo itshi wo thusedza hani u bvisela khagala vhuḓipfi ha murendi? (2)

5.1.9 Ndi ufhio muhumbulo muhulwane wo faredzwaho nga ndima/tshiṱanza 8. (2)

5.1.10 Nga murahu ha musi no vhala tshirendo itshi ni a pfa ni tshi tama kutshilele kwa kale? Tikedzani phindulo yaṋu (2)

NA

5.2 Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni ḓo kona u fhindula mbudziso dzo ḓisendekaho khatsho.

MBONZHE DZA VHUBVA – TN Pholi

1 A vha mpfi na zwiḽiwa thi fhiwi,
2 Thi ṱoḓiwi na zwiambaro thi rengelwi,
3 Ndi a vhengwa, na nḓuni thi swielelwi,
4 Vha mmbona ndo ṱahelelwa vha ntsea,
5 Ndo tshenuluwa na tshisibe thi natsho,
6 Vhananga vho onda na lwatsi lu khwiṋe,
7 Mishumo a vha mphi yo leluwaho,
8 Nda ṋewa ndi a godwa, nda pfi ndi mmbwa.
9 Vhubva ndi vhulwadze,
10 Mubva ndi mulwadze,
11 U lwala u fhiwa na u funwa,
12 Zwavhuḓi u tou lindela ha tevheli,
13 Takuwa, mubva ndiwe!
14 Mubva ha na nzie, dzone khoroni dzo tou pha!

5.2.1 No sedza mitaladzi/vese 1–4, bulani zwithu ZWIVHILI zwine zwa khou vhaisa murendi afha tshirendoni. (2)

5.2.2 Bulani figara ya muambo i re kha mutaladzi/vese 8. (1)

5.2.3 Ṱalutshedzani zwine mutaladzi/vese 6 wa amba zwone. (2)

5.2.4 Bviselani khagala zwine murendi a dzhiisa zwone mubva, no ḓitika nga zwi re tshirendoni. (2)

5.2.5 Ipfi mbonzhe ḽi amba mini afha tshirendoni itshi? (2)

5.2.6 Ndi ufhio mulaedza u khwaṱhisedzwaho nga kushumisele kwa tshigagarukela kha mutaladzi/vese 13? (2)

5.2.7 Ndi vhuḓipfi vhufhio vhu bviselwaho khagala nga tshirendo itshi? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

5.2.8 Ni a pfela vhuṱungu muthu wa vhubva nga u sa wana zwine a ṱoḓa? Tikedzani phindulo yaṋu. (2)

5.2.9 Arali ni tshi ḓivha muṅwe muthu wa vhubva ni nga mu eletshedza zwifhio u itela u fhelisa vhubva vhune avha naho? (2)

ṰHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA D: 35
MARAGAGUṰE: 70